

GAZDASÁGI ÖNNEVELÉS A MÉHKASBAN

Beszélgetés dr. Kerekes Jenővel az erdélyi iskolaszövetkezetekről

Dr. Kerekes Jenő, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem közgazdasági karának nyugalmazott tanára, a Romániai Magyar Közgazdász Társaság elnöke ifjúkorában egy pedagógiailag is nagyra hivatott gazdasági mozgalomnak volt tevékeny részese.

– A Méhkas Diákszövetkezet elődjét fiatal kolozsvári főiskolai hallgatók alapították azzal a céllal, hogy a környékbeli falvak földműveseitől begyűjtött tejből készített különféle termékeket értékecsítsék. A Méhkas üzlete az egykori Unió, mai Memorandului utcában működött. Részben anyagi nehézségek miatt, de főleg azért, mert akkoriban magyar egyetemi hallgatónak az állami diákmenzára bejutni nemigen lehetett, 1937 végén vagy a következő év elején a tagság úgy döntött, hogy a szövetkezet profilt változtat, és étkezdét nyit a diákság számára. Végül a Szövetség nevű hitelszövetkezeti központra támaszkodva, a Szentegyház, mai Iuliu Maniu utcában állította fel menzáját a Méhkas, egykori helyiségeiben ma a vendéglátó-ipari vállalat tartja fenn irodáit. Ott tagjai nagyon olcsón és igen jól megebédelhettek és megvacsorázhattak, a felszol-

● GYORSLAPOZÓ

Miként Benkő Samu rámutat *Nagy Géza, a literátor és művelődésünk mindenese* című dolgozatában, noha az állásfoglalás aláírás nélkül jelent meg, a kortársak előtt nyílt titok volt, hogy Nagy Géza és édesapja, az egyháztörténész véleményét legalább annyira tükrözte, mint a szerkesztőségét. A tömör írás egy fojtott segélykiáltással ér fel:

gálást, ingyenes étkezés ellenében, diákok látták el (az önkiszolgálás ismeretlen fogalom volt).

1938 őszén a szövetkezet a Főtérre költözött a mostani népművészeti bolt fölé, a harmadik emeletre. A jóval kedvezőbb feltételeknek köszönhetően a második teremben diákklubot rendezett be, olvasóteremmel és könyvtárral. A klubban időnként vitadélutánokat, összejöveteleket tartottunk. Megfordult itt Móricz Zsigmond, meghívást kaptak az erdélyi magyarság kiváló képviselői, előadások hangzottak el időszerű társadalmi, gazdasági, irodalmi, művészeti kérdésekről, így tartott vitaindítót Venczel József, László Dezső, Albrecht Dezső, Szabédi László. Többek között tanfolyam indult főiskolai hallgatók számára szövetkezeti ismeretekből a mozgalom neves előadóival, így dr. Nagy Zoltánnal, az erdélyi iskolaszövetkezetek „apostolával”, Petrovay Tiborral, dr. Oberding Józseffel, Gyarmati Józseffel. Szerepelt köztük meg dr. V. Jinga, a Kolozsvári Kereskedelmi Akadémia tanára is.

A bécsi döntés után feleslegessé vált a diákétkezde, így hosszas fontolgatás után az akkori ügyvezető igazgató, Tóth Samu közgazdász hallgató érvelését elfogadva, a vezetőtanács könyv- és papírkereskedéssé alakította át a Méhkast. Könyvek és írószerek forgalmazása mellett könyvmegosztó egyetemi jegyzeteket is sokszorosítottunk. Üzletünk a régi városháza földszintjén volt.

– *Az említett Nagy Zoltán közvetlenül a front átvonulása után, a Világosság 1944. november 29-i számában, az iskolaszövetkezetek*

„AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET ISKOLÁINAK RÖVID TÖRTÉNETE

1. Az iskolai nevelés az egyház hitvallásilag parancsolt nélkülözhetetlen tevékenysége.

Az Erdélyi Református Egyházkerület a 140 milliót kitevő

nevelői potenciáljára hivatkozva, kéri tevékenységük felújítását, mert, mint írja, „ifjúságunk nevelése is szociális térre kell hogy terelődjék.” Ennyire élesen különbözött volna a szövetkezeti a magántulajdontól?

– Eredeti rendeltetésüket nézve, a szövetkezetek a kiségzisztenciák védelmében jöttek létre, az első 1844-ben Angliában takácsszövetkezet, tehát termelőegység volt. Később a kevésbé tőkeigényes ágazatok felé tolódtott el a mozgalom, melyekben inkább lehetett versenyképes. Valamennyit az egy ember – egy szavazat elve alapján szervezték meg, ami például a Méhkas esetében azt jelentette, hogy minden tagnak volt legalább egy részvénye. Ennek értéke körülbelül száz lej, és jutalék járt érte, aminek a nagysága felől az évi közgyűlés döntött. A tíz részjegy birtokosának ugyanakkora beleszólása volt a dolgok menetébe, mint az egy részjegyesnek. Ebben különbözött a részvénytársaságoktól, ezért lehetett a demokratikus közéletiség iskolája. Nekem az idők folyamán legalább tíz részjegyem gyűlt fel, mivel a fizetésemet is benn hagytam. Megjegyzem, a járulékot nem volt szokás kivenni, hanem ráírták az illető részjegyére, ezzel is növelve a szövetkezet pénzalapját. Az évi zárszámadó közgyűlések nagyon élénk légkörben folytak, elhangzottak a különféle beszámolók, előbb az étkeztetési, majd a közművelődési. Végül a tagság elé terjesztették a mérleget jóváhagyás végett, a következő évi költségvetési tervvel együtt, amelyben megjelölték, mennyit fordítanak diákjóléti célokra, térítésre, men-

● GYORSLAPOZÓ

református világegyház egyetemes hitvallásainak alapján mindig szent kötelességének tekintette azt, hogy a tudatlanokat a kereszténységben oktassák (II Helv. Hitv. XVIII 14.) és hogy az igehirdetés, valamint az iskolák fenntarthassanak (Heid. Káté 105.). Ennek értelmében az 1563-i tordai hitvallás XIV. cikke kötelességévé teszi az itt alakult gyülekezetnek, hogy a

nyit osztanak ki a tagok között. Annak, aki kilépett a tagok sorából, kifizették a részjegyének megfelelő összeget.

Lényeges különbség volt továbbá a tőkés és a szövetkezeti vállalkozás közt, hogy emitt a tulajdonosok aktívan részt vettek a szövetkezeti tevékenységben. A Méhkas, fogyasztási szövetkezet lévén, nem tudott mindenkit foglalkoztatni, művelődési kisugárzása – olvasószobánkban hozzá lehetett jutni a korabeli folyóiratokhoz, lapokhoz – és rendezvényei révén jelentősnek nevezhető. Csúcsidőszakokban, iskolai év kezdetén vagy karácsonykor, sok tag beállt a pult mögé és segített a vevők kiszolgálásában.

– Előre bocsátom, hogy a két világháború közt Erdély mindhárom nemzetisége körében erős szövetkezeti mozgalom fejlődött ki. A Méhkas tagságát erős összetartás jellemezte, a kisebbségi sors összekovácsolja az embereket. Sokan a fiatalok közül a szövetkezetekben látták azt az utat, mely széles városi és falusi rétegek gazdasági megerősödéséhez vezethet. Az összetartást a bécsi döntés után is megőriztük. Az anyaországból idejött egyetemi hallgatók különböző politikai irányzatoknak elkötelezett diákegyesületek közt oszlottak meg (DEFE, SZEFE, Turul stb.) Kolozsvári diákok kérésére minisztertanácsi határozat tiltotta meg, hogy ezek fiók-szervezeteket létesítsenek a városban. Így a négy év alatt, eltekintve a hagyományos egyházi ifjúsági szervezetektől (a református FIKÉ-től, a római katolikus Mária Kongregációtól és az unitárius Dávid Ferenc Egyesülettől) a kolozsvári egyetemi hallgatók egyet-

lelkipásztorok mellé állítsák be a gyermekek oktatására a doktorokat vagy tanítókat. Az iskolák célja Kálvin szerint az, hogy „a polgárok oktatást nyerjenek mindenben, ami szükséges, főleg pedig az igaz vallásról való tudományban” (1541). Innen érthetjük meg, hogy már a XVI. században minden kétfőlköppen megszervezett református gyülekezet igyekszik népisko-

len szervezete a KMDSZ volt. A Szegedről érkezett, főleg joghallgatók egy része elzárkózott tőlünk, mások beléptek és részt vettek a Méhkas munkájában is. Megemlítem közülük Jancsó Miklóst, a későbbi világhírű filmrendezőt. Az erdélyi egyetemi ifjúság döntő része a népi vonalat vallotta a magáénak, s elhatárolta magát a szélsőséges, különösen a jobboldali irányzatoktól.

Kitűnik az elmondottakból, hogy napi politizálást a Méhkas nem folytatott, felkarolta viszont a népi vonalat, ami abban is megnyilvánult, hogy vállalta a Püske Sándor-féle Magyar Élet Kiadó könyveinek észak-erdélyi terjesztését. Népszerű irodalmi estjein közismerten haladó szellemű írók léptek fel, így Móricz Zsigmond, Veress Péter, Németh László, Kodolányi János, Illyés Gyula, Sinka István, Erdélyi József, Szabédi László.

Erről jut eszembe, hogy a negyvenes években szoros kapcsolatra léptünk az erdélyi magyar képzőművészeket tömörítő Barabás Miklós Céhhez. A Méhkas közreműködött kiállítások szervezésében, foglalkozott az eladásra szánt művek értékesítésével. Üzletünk udvarán állandó tárlat céljára helyiséget béreltünk és rendeztünk be, felavatására azonban a háborús események miatt már nem kerülhetett sor.

– *A Méhkasra tehát mint nem kompromittált intézményre szép jövő kellett volna hogy várjon a háború után.*

– 1944 után megmaradt a kolozsvári diákok gazdasági vállalkozásának, s amennyiben lehetett, igyekezett fenntartani, amit elkez-

● GYORSLAPOZÓ

lát állítani s ezek száma a század vége felé a körülbelül 360 gyülekezetben 240-re tehető. Persze a gyülekezetek és egyházmezők száma a legújabb időkig állandóan nő, 1821-ben idecsatolják a Tiszántúli kerületből a hatalmas Szilágyi egyházmezőt, 69 anya- és 20 leányegyházzal. A gyülekezetekkel együtt szaporodnak az iskolák. Az első hiteles statisztika

dett. A sajátos helyzet ösztökélésére előtérbe került a könyvkiadás, amit a Móricz Zsigmond Kollégiummal együttműködve végzett. Elsősorban középiskolásoknak szánt kötelező olvasmányokról volt szó a Faragó József szerkesztette Magyar olvasó sorozatban (Gy. Szabó Béla illusztrációival). Megjelent Petőfi Sándortól *Az apostol* és a *János Vitéz*, Arany Jánostól a *Toldi*, Kós Károlytól a *Budai Nagy Antal históriája*, utóbbi a szerző illusztrációival. Folytatódott az egyetemi jegyzetek kiadása. 1947-ben, mielőtt az MNSZ bukaresti központjába kerültem volna, emlékszem a Móricz-kollégium át szerette volna venni a Méhkas, de a Hitelszövetkezetnek nem volt kellő bizalma abban, hogy a folyósított hitelek megtérülnek, emiatt nem adta beleegyezését. A kommunista párt központosító, nemzetiségellenes politikája következtében – a leplezetlen cél a magyar szövetkezeti mozgalom felszámolása volt – a Méhkas végül beolvadt 1947-ben a Viktória (volt MÁGISZ) szövetkezetbe, s ezzel a főiskolások gazdasági tevékenysége megszűnt. A mozgalmi feladatokat részben a Móricz-kollégium vette át, vitte tovább. A magyar könyvkiadással a Jordáky Lajos vezette Józsa Béla Atheneum foglalkozott.

– *A korabeli sajtó szerint kiterjedt iskolaszövetkezeti mozgalom jött létre Erdély magyar iskoláiban s a kezdetek a harmincas évek-re nyúltak vissza. Dr. Nagy Zoltán, akit épp a szövetkezeti tanszék-re neveztek ki egyetemi tanárnak, írja a Világosság 1946. április 8-i számában, hogy az akkori 335 iskolaszövetkezet közül 2 főisko-*

1858-ból származik. Ekkor 540 gyülekezet 504 elemi iskolájában 545 tanító működik, és 21 683 gyermeket tanít. De 10 év alatt még 83 új iskola épül, s így az összes létszám 587 iskola lesz, a tanítók száma 620, a gyermekeké 26 802. Tehát 1868-ig szinte minden egyházközség gondoskodik népiskolája felállításáról és felszereléséről. Ez a létszám a múlt század vé-

lán, 52 középiskolában és 281 a különböző állami és felekezeti általános iskolában működött. A szerző szükségesnek látta egy szövetkezeti középiskola felállítását. A szervezés a következő hónapokban olyan lendületet vett, hogy az 1947 október 15-i szám egyik cikke szerint egyedül a marosvásárhelyi körzet öt megyéjében 460 iskolaszövetkezetről tudnak már, s forgalmuk régi lejtben a 200 milliót is meghaladta, vagyonuk pedig áruban a júliusi zárlatkor 450 millió lejt tett ki. A cikkből kiviláglik a szerző meggyőződése, hogy a szövetkezet a jövőben az egész gazdasági szervezet alapformájává lehet pár év leforgása alatt. Már-már messianisztikus hévvel adja elő ezt dr. Szakács Gusztáv, a Bolyai egyetem szövetkezeti tanácskének tanársegédje a lap 1947. május 7-i számában. Beszámol arról, hogy a diákok bevonásával nagyszabású történeti monográfia készül a szövetkezetekről, s hogy az iskolaszövetkezeteket illetően kidolgoztak egy tervezetet, miszerint azok fogyasztási osztályaik mellé hitel- (céltakarék) és termelőosztályt is felállítanak.

– Mindez sajnos terv maradt csupán. A harmincas években az Erdélyrészi Hangya Szövetkezetek Nagyenyeden működő központja patronálta az iskolai mozgalmat. Elévülhetetlenek az érdemei ebben dr. Nagy Zoltánnak, aki a dijoni egyetemen szerzett doktorátust. A harmincas évek közepétől a központ munkatársaként irányította az iskolaszövetkezeteket, s ide vágó ismereteket adott elő az erdélyi egyházak tanítóképző intézeteiben, tankönyveket is írt. 1945 után a Szövetkezettan előadója a Bolyai Tudomány-

● GYORSLAPOZÓ

ge felé némileg csökken, de 1918–1921-ig a román Kormányzó Tanács megértő magatartása következtében végbemegy a református iskolázás restaurációja, s ismét 523 elemi iskolánk van 765 tanítóval. Angheliescu nemzetiségellenes uralma ezeknek csak egyharmad részét tudta elpusztítani. Tehát a mai napig fennáll az Erdélyi Református Egyházkerületben 357, a

egyetemen. Az említett iskolaszövetkezetek tankönyveket, írószereket, tejet, kiflit, cukorkát stb. árultak a diákságnak, önálló gazdasági egységek voltak, közgyűlésük által jóváhagyott alapszabállyal, demokratikus választott igazgatósággal és felügyelő bizottsággal. A tagok közül választott ifjak végezték az egész ügymenetet, a beszerzést, eladást, könyvelést. Az őket segítő pedagógus csak tanácsadó és ellenőrző feladatot teljesített. A diákok így már az iskolában elsajátították az üzletvezetés minden csínját-bínját, ennek aztán hasznát látták a későbbiekben, a tanítóképzősökre különösen áll ez.

Az iskolák államosítása e kísérletnek is véget vetett, megfosztván ifjúságunkat egy bizonyítottan hatékony intézménytől. Úgy gondolom, ideje lenne napirendre tűzni a hagyomány feltámasztásának kérdését. Minden bizonnyal lenne érdeklődés iránta, példa rá a Vállalkozni jó! tanfolyamok sikere, mely teret hódít több középiskolánkban, s amit össze lehetne kapcsolni az iskolaszövetkezeti vállalkozással. Az elméleti képzés így gyakorlati alapot nyerne, s a kettő ideálisan kiegészíthetné egymást.

Kolozsvár, 1996. január

Királyhágó-melléki kerületben 123, összesen 480 református elemi iskola.

2. A népiskolák építéséről, felszereléséről, tanítók fizetéséről, szegény tanulók támogatásáról a XVI. századtól fogva 1877-ig s 1918–1940-ig kizárólag az egyháztalálkozó gondoskodik.